

ΕΥΕΛΙΚΤΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Μαρία Καραμεσίνη

1. Εισαγωγή

Μια από τις διαστάσεις που λαμβάνονται υπόψη στις αναμορφώσεις των συστημάτων κοινωνικής προστασίας σ'όλες τις οικονομικά αναπτυγμένες χώρες είναι οι αλλαγές που έχουν επέλθει στο σύστημα απασχόλησης, με την εξάπλωση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης. Οι αλλαγές αυτές λέγεται ότι οδηγούν σε οιζική μεταβολή του εργασιακού προτύπου (ΕΕΚ 1993, CEC 1997).

Η εξάπλωση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης δεν έλαβε χώρα μόνο μέσα από τους “αυθόρυμητους” μηχανισμούς της προσφοράς και της ζήτησης στην αγορά εργασίας, αλλά και με την άμεση/έμμεση κρατική παρέμβαση/ανοχή που αποσκοπούσε στο να στηρίξει την προσαρμογή των επιχειρήσεων στην κρίση και τον ανταγωνισμό, μέσω της “ευελξίας” της εργασίας, δηλαδή της παράκαμψης των δικαιωμάτων των μισθωτών πλήρους και σταθερής απασχόλησης.

Η προσαρμογή των εθνικών συστημάτων κοινωνικής προστασίας στη νέα πραγματικότητα έχει διπλό στόχο: αφενός να αποτρέπει τη διολίσθηση αυτής της κατηγορίας εργαζομένων έξω από το σύστημα κοινωνικής προστασίας, παρέχοντάς τους μια ελάχιστη εξασφάλιση, αφετέρου να ευνοεί την περαιτέρω εξάπλωση της ευελξίας διευκολύνοντας την αποδοχή της.

Η χώρα μας παρουσιάζει τις εξής διαφορές σε σχέση με τις παραπάνω εξελίξεις στις οικονομικά αναπτυγμένες χώρες. Πρώτον, οι ευελιξίες στις μορφές απασχόλησης είναι δομικές σε μεγάλα τμήματα της αγοράς εργασίας και δεν είναι αποτέλεσμα της διάβρωσης της πλήρους και σταθερής μισθωτής απασχόλησης. Δεύτερον, η κοινωνική προστασία των εμπλεκόμενων σ' αυτές τις μορφές απασχόλησης είναι περιορισμένη και σε μερικές περιπτώσεις υποτυπώδης, όχι λόγω απουσίας ρυθμίσεων αλλά λόγω του χάσματος μεταξύ τυπικής και πραγματικής κάλυψης.

Στην εισήγηση μας θα συνδέσουμε το δυϊσμό των νοτιο-ευρωπαϊκών μοντέλων κοινωνικής προστασίας με τις ευέλικτες μορφές απασχόλησης, θα εξετά-

σουμε την υπαγωγή-κάλυψη των εργαζομένων μ' αυτές τις μορφές στο ελληνικό σύστημα κοινωνικής προστασίας, θα περιγράψουμε τις ρυθμίσεις που προβλέπει το τελευταίο γι' αυτές τις μορφές και θα αξιολογήσουμε τις επιπτώσεις τους στα κοινωνικά δικαιώματα των εργαζόμενων. Οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης στις οποίες θα αναφερθούμε είναι η προσωρινή και η μερική απασχόληση και η κατ' οίκον εργασία με το κομμάτι (φασόν).

2. Δυϊστικό νοτιο-ευρωπαϊκό πρότυπο κοινωνικής προστασίας και ευέλικτες μορφές απασχόλησης

Τα νοτιο-ευρωπαϊκά συστήματα κοινωνικής προστασίας, μαζί και το ελληνικό, αναπτύχθηκαν με υστέρηση σε σχέση με αυτά της υπόλοιπης Δ. Ευρώπης. Παρουσιάζουν βασικές ομοιότητες με το πρότυπο της ηπειρωτικής Ευρώπης, που χαρακτηρίζεται από την ασφάλιση κατά επαγγελματική κατηγορία και την επικέντρωση στις εισοδηματικές μεταβιβάσεις (Esping-Andersen 1997).

Αντό δόμας που διαφοροποιεί τα νοτιο-ευρωπαϊκά συστήματα κοινωνικής προστασίας από τα υπόλοιπα συστήματα της ηπειρωτικής Ευρώπης είναι ο δυϊσμός, που χαρακτηρίζει κυρίως το καθεστώς διασφάλισης εισοδήματος (Fertega 1996). Ο δυϊσμός αφορά τόσο στην κάλυψη έναντι των ασφαλιστικών κινδύνων όσο και στο ύψος των παροχών. Έχει δε ως αποτέλεσμα το διαχωρισμό πολιτών και εργαζομένων σε υπερ- και υπό- προστατευμένους.

Ο δυϊσμός της κοινωνικής προστασίας αποδρέει αφενός από το δυϊσμό των συστήματος εργασιακών σχέσεων και, αφετέρου, από την απουσία ή τα κενά ενός διχτυού ασφάλειας, γι' αυτούς που ούτε θεμελιώνουν δικαιώματα από μόνοι τους, ούτε έχουν έμμεσα δικαιώματα μέσω της εξάρτησής τους από ασφαλισμένους εργαζόμενους με πλήρη δικαιώματα.

Ως προς το δυϊσμό του συστήματος εργασιακών σχέσεων, να σημειώσουμε ότι ορισμένες ευέλικτες μορφές απασχόλησης - προσωρινή απασχόληση, εργασία με το κομμάτι, μαύρη εργασία - αποτελούν δομικά στοιχεία των νοτιο-ευρωπαϊκών αγορών εργασίας και οι εμπλεκόμενοι σ' αυτές σε σταθερή/μόνιμη βάση είτε διατρέχουν τον κίνδυνο της μη θεμελίωσης δικαιωμάτων είτε έχουν δικαίωμα σε παροχές πολύ χαμηλού ύψους. Οι αρνητικές επιπτώσεις αυτών των μορφών απασχόλησης στο επίπεδο κοινωνικής προστασίας των εργαζομένων αμβλύνονται ή σεξύνονται ανάλογα με τις ρυθμίσεις του κάθε συστήματος κοινωνικής προστασίας.

Ως προς το δίχτυ ασφάλειας να πούμε ότι η Ιταλία, η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Ελλάδα είναι οι μόνες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που δεν έχουν ακόμα θεσμοθετήσει ένα εθνικό κατώτατο εισόδημα για άτομα και οικογένειες με

ανεπαρκή εισοδήματα, ενώ οι κατώτατες συντάξεις γήρατος και αναπηρίας είναι πολύ χαμηλές (Ferrera 1996).

Τα νοτιο-ευρωπαϊκά συστήματα κοινωνικής προστασίας οικοδομήθηκαν πάνω στο πρότυπο του άνδρα-κουβαλητή, από τον οποίο και απορρέουν όλα τα δικαιώματα των εξαρτώμενων μελών της οικογένειας. Λόγω του εργασιακού τους προτύπου και της εξαρτησής τους από τους άνδρες, οι γυναίκες αποτελούν τα προνομιακά θύματα του δυϊσμού τόσο του συστήματος εργασιακών σχέσεων όσο και του συστήματος κοινωνικής προστασίας των χωρών της Νότιας Ευρώπης.

3. Ευέλικτες μορφές απασχόλησης και ελληνικό σύστημα κοινωνικής προστασίας

Στη χώρα μας πολλές ευελιξίες στις μορφές απασχόλησης είναι δομικές και όχι αποτέλεσμα της διάβρωσης του προτύπου της πλήρους και σταθερής μισθωτής απασχόλησης σε μεγάλο εργοδότη, το οποίο εξάλλου δεν έγινε κυρίαρχο έξω από τις οικονομικά αναπτυγμένες χώρες (Stratigaki, Vaiou 1994). Πολλές άποψες για τις τελευταίες μορφές απασχόλησης, όπως η αυτοαπασχόληση, η απλήρωτη βιοθητική οικογενειακή εργασία, η προσωρινή απασχόληση και η αδήλωτη εργασία ήταν και είναι για τα ελληνικά δεδομένα απόλυτα τυπικές, καθότι πολύ εκτεταμένες και σε μερικούς κλάδους/τομείς κυρίαρχες (Καραμεσίνη 1995).

Η κοινωνική προστασία των εμπλεκόμενων στις περισσότερες ευέλικτες μορφές μισθωτής εργασίας στη χώρα μας ήταν υποτυπώδης, κάτι που συνέβαλε αποφασιστικά στην συνολική ευελιξία της ελληνικής αγοράς εργασίας. Αυτό δεν έχει να κάνει μόνο με τις ανεπάρκειες του θεσμικού πλαισίου, αλλά επίσης και κυρίως με την έκταση της παραοικονομίας και της ανασφάλισης εργασίας στη χώρα. Η τυπική (νομική/συμβατική) κάλυψη του εργαζόμενου πληθυσμού δεν συνέπεσε ποτέ με την πραγματική ούτε σε ότι αφορά στις διατάξεις της εργατικής και κοινωνικής νομοθεσίας ούτε σε ότι αφορά στις ρυθμίσεις των συλλογικών συμβάσεων εργασίας.

Παρακάτω θα εξετάσουμε την ύπαρξη κατώτατων ορίων μισθών και ημερομισθίων και την ασφαλιστική κάλυψη για σύνταξη, υγεία και ανεργία των προσωρινώς και μερικώς απασχολούμενων και των εργαζομένων στο σπίτι με το κομμάτι.

Κατώτατα όρια μισθών και ημερομισθίων

Οι ωριαίοι μισθοί στην ίδια δουλειά είναι οι ίδιοι και για τους εργαζόμενους με πλήρες ωράριο και σύμβαση ιδιωτικού δικαίου αορίστου ή ορισμένου χρόνου

και γι' αυτούς με σύμβαση μερικής απασχόλησης. Αυτό απορρέει από το γεγονός ότι το Σύνταγμα κατοχυρώνει την ίση αμοιβή για ίσης αξίας εργασία. Επιπλέον, ο νόμος ορίζει ότι "οι αποδοχές των μερικώς απασχολουμένων μισθωτών δεν μπορούν να είναι κατώτερες από αυτές που προβλέπονται από τις κείμενες κάθε φορά διατάξεις για τους απασχολουμένους κατά το κανονικό ωράριο για την ίδια εργασία συναδέλφους τους και αντιστοιχούν στις ώρες εργασίας της μερικής απασχόλησης" (Ν. 1892/90, άρθρο 38, παρ. 3). Ετσι, όλα τα συστατικά μέρη της αμοιβής των μερικώς απασχολουμένων υπολογίζονται αναλογικά προς το χρόνο απασχόλησής τους.

Μόνο η αμοιβή των κατ' οίκον εργαζομένων με το κομμάτι δεν προστατεύεται μέσω καθορισμού κατώτατων ορίων μισθών, παρ' όλο που προβλέπεται ρητά από τον Ν. 1876/90 η δυνατότητα συλλογικής διαπραγμάτευσης των όρων εργασίας και αμοιβής αυτής της κατηγορίας εργαζομένων (αρθρο 1, παρ.1). Στην πράξη όμως καμία συλλογική σύμβαση εργασίας δεν περιέχει διάταξη που να καθορίζει βασικό ύψος αμοιβής για εργασία με το κομμάτι. Μοναδική εξαίρεση υπήρξαν οι ΣΣΕ του ιματισμού για τα έτη 1981, 1982.

Ασφαλιστική κάλυψη για σύνταξη, υγεία και ανεργία

Όλες οι μορφές απασχόλησης που εξετάζουμε υπάγονται στην υποχρεωτική ασφάλιση για σύνταξη, υγεία και ανεργία και οι εργαζόμενοι έχουν δικαίωμα σε παροχές. Εξαιρούνται οι κατ' οίκον εργαζόμενοι σε κωμοπόλεις κάτω των 6.000 κατοίκων, αν και κάποιοι ειδικοί θεωρούν ότι αυτή η παλιά ρύθμιση έχει σιωπηρά καταργηθεί με τις τελευταίες αλλαγές της ασφαλιστικής νομοθεσίας (Ψηλός 1992).

Σειρά νομοθετημάτων της δεκαετίας του '50 προέβλεπαν είτε με θετικό τρόπο είτε εμμέσως την υπαγωγή στην υποχρεωτική ασφάλιση και των μερικώς και προσωρινώς απασχολουμένων και των εργαζόμενων στο σπίτι με το κομμάτι. Ομως, στην πράξη η κάλυψη τους ήταν πολύ περιορισμένη καθ' όλη τη μεταπολεμική περίοδο.

Αυτό δεν έχει να κάνει μόνο με την ανοχή του κράτους απέναντι στις παραβιάσεις της ασφαλιστικής νομοθεσίας από τις μικρές επιχειρήσεις και το γεγονός ότι η υποχρέωση για ασφάλιση στο IKA επεκτάθηκε βαθμιαία από τα μεγάλα αστικά κέντρα στο σύνολο της επικράτειας. Έχει επιπρόσθετα να κάνει και με την ιδιαίτερη φύση κάποιων από αυτές τις μορφές απασχόλησης, που ευνοούσε τις παραβιάσεις της ασφαλιστικής νομοθεσίας από εργοδότες και εργαζομένους, και με ορισμένα αντικίνητρα για τους εργοδότες που δημιουργούσε το ίδιο το θεσμικό πλαίσιο.

Στην περίπτωση της εργασίας με μειωμένο ωράριο, ο Α.Ν. 1846/51 του IKA όριζε ότι ο εργοδότης υποχρεούται να καταβάλλει την εισφορά ολόκληρης της ημέρας, ανεξαρτήτως των ωρών απασχόλησης του μισθωτού. Αυτό αποτελούσε αφενός αντικίνητρο για την εξάπλωση της μερικής απασχόλησης και, αφετέρου, ωθούσε τους εργοδότες στο να αποφεύγουν την ασφάλιση δύον μερικώς απασχολούμενων θεωρούνταν απαραίτητοι για τις επιχειρήσεις, λόγω ιδιαιτεροτήτων στην οργάνωση της παραγωγής και της εργασίας. Η κάλυψη των αναγκών μπορούσε να γίνει και με άλλους τρόπους π.χ. με συμβάσεις έργου ή ανεξάρτητων υπηρεσιών.

Το 1975, με Υπουργική Απόφαση, οι εισφορές αντιστοιχήθηκαν με τον πραγματικό χρόνο εργασίας για τους απασχολούμενους μέχρι και το ήμισυ του νόμιμου ωραρίου πλήρους απασχόλησης. Για τους μερικώς απασχολούμενους με μεγαλύτερο ωράριο, οι εργοδότες συνέχιζαν να καταβάλλουν την εισφορά ολόκληρης ημέρας. Ετοι το κίνητρο των εργοδοτών για μη ασφάλιση περιορίστηκε μόνο στη δεύτερη κατηγορία μερικώς απασχολούμενων. Αντίθετα, το σημερινό θεσμικό πλαίσιο - Ν. 1892/90 - εμπεριέχει αντικίνητρα για την ασφαλιστική κάλυψη αντών που δουλεύουν πολύ λίγες ώρες και ο μέσος ημερήσιος μισθός τους είναι μικρότερος από το τεκμαρτό ημερομίσθιο της πρώτης ειδικής ασφαλιστικής κλάσης του IKA.

Όσο για τους εργαζόμενους στο σπίτι με το κομμάτι, τόσο οι ιδιαίτερες συνθήκες εργασίας τους όσο και τα κενά του ασφαλιστικού δίκαιου δυσχέραιναν την ασφάλιση τους. Ο εκβιασμός των εργοδοτών, η έλλειψη εναλλακτικών ευκαιριών απασχόλησης και η δυνατότητα έμμεσης ασφάλισης των φασονιστριών, υπήρξαν διαχρονικά οι κύριες αιτίες που η μεγάλη πλειοψηφία των εργαζόμενων εκτός επιχειρήσης με το κομμάτι δεν ήταν ούτε είναι άμεσα ασφαλισμένη.

Όσον αφορά στο ασφαλιστικό δίκαιο, αυτό εξαιρούνται - και εξαιρεί - οριτά από την ασφάλιση όλους όσοι είναι κατ'οίκον εργαζόμενοι σε κωμοπόλεις κάτω των 6.000 κατοίκων (Ν.Δ. 2698/53), ενώ περιείχε θετικές διατάξεις μόνο για τους ραπτεργάτες και όχι για το σύνολο των κατ'οίκον εργαζομένων (Ν.Δ. 3762/57).

Όμως το μείζον θέμα ήταν πάντοτε το κατά πόσον οι εργαζόμενοι αυτοί είναι μισθωτοί ή επαγγελματίες. Οι νομοθετικές ρυθμίσεις της δεκαετίας του '80 επέτειναν το πρόβλημα¹, διότι η παροχή εξαρτημένης εργασίας είναι εξαιρετικά δύσκολο να αποδειχθεί στην πράξη. Στους ελέγχους οι επιχειρήσεις προσκόμιζαν στοιχεία που συνηγορούσαν ότι τα πρόσωπα αυτά είχαν, τυπικά τουλάχιστον, την ιδιότητα του αυτοτελούς επαγγελματία, κάτι που συνεπάγεται ασφάλιση στο ΤΕΒΕ (Ψηλός 1992).

Έτσι, στο τέλος της δεκαετίας του '80 και στις αρχές της τρέχουσας δεκαετίας, το μεγαλύτερο τμήμα των εργαζόμενων στο σπίτι με το κομμάτι - στη συ-

τριπτική πλειοψηφία γυναικείο - είτε παρέμενε τελείως ανασφάλιστο είτε ήταν έμμεσα ασφαλισμένο μέσω πατέρα ή συζύγου (Βαϊου κ.α. 1991, ΓΣΕΕ 1990).

Ο ισχύων σήμερα νόμος 1902/90 αδιαφορεί για τη νομική μορφή που προσλαμβάνει η σχέση που συνδέει τον εργαζόμενο της κατηγορίας αυτής με τον εργοδότη. Ως απαραίτητες προϋποθέσεις υπαγωγής στο ΙΚΑ ορίζει (α) την αυτοπρόσωπη εργασία κατά κύρια απασχόληση (β) τη μη χρησιμοποίηση τρίτων προσώπων ή προσώπων του συγγενικού περιβάλλοντος στη διαδικασία παραγωγής, συσκευασίας ή παροχής υπηρεσιών. Ως αρνητική προϋπόθεση θεωρεί την ταυτόχρονη δήλωση εισοδήματος Δ' πηγής, εγγραφή στο Επιμελητήριο του κλάδου και ύπαρξη επαγγελματικής εγκατάστασης εκτός κατοικίας.

Παρ' όλ' αυτά τίποτα δεν οδηγεί στην υπόθεση ότι η πραγματική ασφαλιστική κάλυψη των κατ' οίκον εργαζόμενων με το κομμάτι έχει βελτιωθεί μετά την ψήφιση αυτού του νόμου. Γιατί οι εργαζόμενοι/ες θα ήταν διατεθειμένοι/ες να πιέσουν για την άμεση ασφάλιση τους από τους εργοδότες, όταν η κρίση στο φασόν τα τελευταία χρόνια έχει αυξήσει κατακόρυφα το φόρο για απώλεια της εργασίας;

4. Παροχές και δικαιώματα των εργαζομένων με ευέλικτες μορφές απασχόλησης

Μια από τις επιπτώσεις της εμπλοκής των μισθωτών σε ευέλικτες μορφές απασχόλησης είναι η δυσκολία θεμελίωσης δικαιωμάτων και το περιορισμένο ύψος των παροχών. Ο δυϊσμός της κοινωνικής προστασίας μεταξύ υπερ- και υποπροστατευμένων τροφοδοτείται σε σημαντικό βαθμό από αυτές τις επιπτώσεις.

Εδώ θα εξετάσουμε τις συνέπειες της προσωρινής και μερικής απασχόλησης και της εργασίας στο σπίτι με το κομμάτι στη θεμελίωση δικαιωμάτων συνταξιοδότησης και επιδότησης της ανεργίας και στο ύψος των παροχών.

Δικαιώμα συνταξιοδότησης και ύψος συντάξεων

Σύμφωνα με τις τελευταίες αλλαγές της νομοθεσίας για τις συντάξεις με το νόμο 2048/92, οι μισθωτοί με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου που ασφαλίζονται μετά την 1.1.1993 χρειάζεται να συμπληρώσουν 15 χρόνια ή 4.500 ημέρες ασφαλισης και το 65ο έτος της ηλικίας τους προκειμένου να συνταξιοδοτηθούν. Έχουν επίσης δικαίωμα σε μειωμένη σύνταξη με τη συμπλήρωση του 60ου έτους της ηλικίας τους. Γι' αυτούς που ασφαλίστηκαν πριν την 1.1.1993, η ηλικία συνταξιοδότησης είναι το 65ο έτος για τους άνδρες και το 60ο για τις γυναίκες. Οι ίδιοι μπορούν να συνταξιοδοτηθούν απολαμβάνοντας πλήρη σύνταξη και μετά από 35

χρόνια ασφάλισης - ανεξαρτήτως ηλικίας αυτοί που ασφαλίστηκαν πριν την 1.1.1983 ή στα 60 οι άνδρες και στα 58 οι γυναίκες που ασφαλίστηκαν μεταξύ 1.1.1983 και 31.12.1992 (Χατζηδημητέριου, Ψηλός 1993).

Οι ίδιες προϋποθέσεις συνταξιοδότησης ισχύουν για μόνιμους και προσωρινούς εργαζόμενους, για πλήρως και μερικώς απασχολούμενους μισθωτούς.

Το κύριο πρόβλημα των μισθωτών που εργάζονται με συμβάσεις προσωρινής απασχόλησης έναντι αυτών που έχουν σταθερή απασχόληση προκύπτει από τις ασυνέχειες των επαγγελματικών τους διαδρομών και από τις δυσκολίες τους στο να αποκτούν δικαιώματα προϋπηρεσίας και να έχουν ανοδική επαγγελματική σταδιοδρομία. Αυτό σημαίνει ότι στο τέλος του εργάσιμου βίου τους έχουν χαμηλότερες αποδοχές από τους μισθωτούς που είχαν μεγαλύτερη σταθερότητα στην απασχόληση και άρα παίρνουν σχετικά χαμηλές συντάξεις γήρατος. Επίσης, δυσκολεύονται να συμπληρώσουν τις προϋποθέσεις για πρόωρη συνταξιοδότηση με βάση την 35ετία ή για αποχώρηση με μειωμένη σύνταξη.

Οι μερικώς απασχολούμενοι αντιμετωπίζουν και αυτοί παρόμοια προβλήματα: δυσκολία θεμελίωσης δικαιωμάτων, χαμηλό ύψος συντάξεων. Το πρώτο πρόβλημα αφορά κυρίως στους εργαζόμενους με εκ περιτροπής ή διαλείπουσα εργασία (κάθετη μερική απασχόληση), ενώ το δεύτερο πρόβλημα αφορά και αυτούς που απασχολούνται καθημερινά με μειωμένο ωράριο (οριζόντια μερική απασχόληση).

Ο τρόπος εξεύρεσης των ημερών ασφάλισης των μερικώς απασχολούμενων είναι περίπλοκος και εντείνει τη δυσκολία στη θεμελίωση δικαιωμάτων σε μια κατηγορία μερικώς απασχολούμενων. Ο προσδιορισμός των ημερών ασφάλισής τους εξαρτάται από το ύψος του μέσου ημερήσιου μισθού τους².

Οι μερικώς απασχολούμενοι ασφαλίζονται για όλες τις ημέρες που δούλεψαν³. Εξαιρούνται αυτοί που ο μέσος ημερήσιος μισθός τους βρίσκεται μεταξύ των τεκμαρτών ημερήσιων μισθών της πρώτης ειδικής και της πρώτης κανονικής ασφαλιστικής κλάσης του IKA. Αυτοί ασφαλίζονται για λιγότερες μέρες από αυτές που δούλεψαν. Έτσι, μαζί μ' αυτούς που εργάζονται εκ περιτροπής ή με διαλείπουσα εργασίας και δεν ασφαλίζονται για όλες τις μέρες της εβδομάδας ή του μήνα, δυσκολεύονται να συγκεντρώσουν τις ημέρες ασφάλισης που απαιτούνται για συνταξιοδότηση.

Όσο λιγότερες μέρες την εβδομάδα δουλεύει κανείς τόσο δυσκολότερο είναι να συμπληρώσει τα 15 χρόνια ή τις 4.500 ημέρες ασφάλισης, που είναι η προϋπόθεση συνταξιοδότησης για τους ασφαλισμένους μετά την 1.1.1993. Οι μερικώς απασχολούμενοι που δουλεύουν δύο μέρες την εβδομάδα σ' άλη τη διάρκεια του εργάσιμου βίου τους θεμελιώνουν δικαιώμα συνταξιοδότησης μόνο ύστερα από 45 χρόνια δουλειάς, ενώ αυτοί που δουλεύουν τρεις μέρες την εβδομάδα μετά από 221/2.

Αν λάβουμε υπόψη μας ότι οι μερικώς απασχολούμενοι πληρώνονται λιγότερο από τους πλήρως λόγω μειωμένων ωραρίων, ότι κυρίως συγκεντρώνονται στα χαμηλά κλιμάκια της ιεραρχίας και ότι έχουν περιορισμένες προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης, αυτά συνεπάγονται πολύ χαμηλό ύψος συντάξεων. Το 1996, η κατώτατη σύνταξή τους, που αντιστοιχεί στην πρώτη ειδική ασφαλιστική κλάση του ΙΚΑ, ανερχόταν στις 51.200 δρχ., δηλαδή στο 50% της κατώτατης σύνταξης των πλήρως απασχολούμενων, που ήταν 102.400 δρχ. Και τα δύο ποσά βέβαια βρίσκονται κάτω από το εισόδημα που αντιστοιχεί στο όριο της φτώχειας.

Η εξέταση των συντάξιοδοτικών δικαιωμάτων των εργαζόμενων **στο σπίτι με το κομμάτι** είναι εν πολοίσ θεωρητική, λόγω του χάσματος που χωρίζει την τυπική από την πραγματική τους ασφαλιστική κάλυψη. Είναι όμως χρήσιμο να σχολιάσουμε τις διατάξεις του νομικού πλαισίου, για να επισημάνουμε τις όποιες αδικίες δημιουργεί ή θα δημιουργούσε σε περίπτωση εκτεταμένης εφαρμογής του.

Σε ότι αφορά στις ημέρες ασφάλισης, ο νόμος 1902/90 προβαίνει σε απευθείας ρυθμίσεις, γιατί εξ αντικειμένου είναι αδύνατος ο πραγματικός προσδιορισμός τους. Κατά τη γνώμη μας, οι ρυθμίσεις αυτές⁴ ευνοούν την ένταξη των εργαζομένων στο σπίτι με το κομμάτι σε υψηλότερη ασφαλιστική κλάση από αυτήν στην οποία αντιστοιχεί το πραγματικό εισόδημα από την εργασία τους (ένατη), και άρα τη συντάξιοδότησή τους με υψηλότερες συντάξεις: αυτό όμως γίνεται εις βάρος των ημερών ασφάλισης. Δηλαδή, το θεσμικό πλαίσιο δυσκολεύει την εξασφάλιση των προϋποθέσεων συντάξιοδότησης αυτής της κατηγορίας εργαζομένων.

Δικαίωμα επιδότησης της ανεργίας και ύψος επιδομάτων

Για να έχει δικαίωμα σε επίδομα ανεργίας, ένας άνεργος πρέπει να έχει εργαστεί τουλάχιστον 125 ημέρες τους τελευταίους 14 μήνες πριν την είσοδο στην ανεργία, αφαιρουμένων των ημερών εργασίας τους δύο τελευταίους μήνες πριν από την απώλεια της εργασίας⁵.

Η διάρκεια της τακτικής επιδότησης κυμαίνεται από 5 έως 12 μήνες. Κλιμακώνεται ανάλογα με τον αριθμό των ημερών εργασίας που έχει πραγματοποιήσει ο άνεργος μέσα στην κρίσιμη χρονική περίοδο πριν από τη λύση της σχέσης εργασίας. Επίσης, αν ο μισθωτός εξακολουθεί να είναι άνεργος μετά τη λήξη της τακτικής επιδότησης, παίρνει 13 ημερήσια επιδόματα ανεργίας το μήνα για τρεις μήνες. Το βασικό ποσό του επιδόματος ανέρχεται, προκειμένου για εργάτες στο 40% του ημερομισθίου και προκειμένου για υπαλλήλους στο 50% του μισθού⁶.

Οι μερικώς απασχολούμενοι πρέπει να πληρούν τις ίδιες προϋποθέσεις με τους πλήρως απασχολούμενους προκειμένου να έχουν δικαίωμα επιδότησης. Έτσι, αυτοί που κάνουν εκ περιτροπής ή διαλείπουσα εργασία δυσκολεύονται στο να θεμελιώσουν δικαίωμα επιδότησης, λόγω του ότι δε δουλεύουν όλες τις μέρες της εβδομάδας ή του μήνα.

Το ύψος των επιδομάτων ανεργίας των μερικώς απασχολούμενων είναι ανάλογο προς τις αποδοχές τους. Αυτό σημαίνει ότι τα επιδόματα ανεργίας αυτών που εργάζονται με μειωμένο ωράριο κινούνται σε εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα. Παρ' όλ' αυτά, οι απασχολούμενοι με ωράρια πολύ μικρής διάρκειας προστατεύονται από το κατώφλι των δύο τρίτων του ημερομισθίου του ανειδίκευτου εργάτη, που ισχύει για το ύψος των επιδομάτων.

Μπορούμε λοιπόν να πούμε συμπερασματικά ότι το ισχύον καθεστώς επιδότησης της ανεργίας στους μεν εργαζόμενους εκ περιτροπής ή με διαλείπουσα εργασία δημιουργεί προβλήματα ως προς τη θεμελίωση δικαιωμάτων, στους δε εργαζόμενους με μειωμένο ωράριο ως προς το ύψος των επιδομάτων.

Οι εργαζόμενοι με **συμβάσεις ορισμένου χρόνου** έχουν και αυτοί δυσκολίες στο να συγκεντρώσουν τις προϋποθέσεις επιδότησης της ανεργίας. Αυτές προέρχονται από τις ασυνέχειες της απασχόλησής τους μεταξύ διαδοχικών συμβάσεων. Ο νόμος προβλέπει ελαστικότερες προϋποθέσεις μόνο για τους μισθωτούς ορισμένων εποχιακών επαγγελμάτων, όπως οι οικοδόμοι, οι αλιευγάτες, οι σμυριδωρύκτες και οι εργαζόμενοι στον τουρισμό. Οι εποχιακά εργαζόμενοι πρέπει να έχουν εργαστεί τουλάχιστον 100 μέρες κατά τους 14 μήνες πριν την είσοδο στην ανεργία, χωρίς να υπολογίζονται οι ημέρες εργασίας που πραγματοποιήθηκαν μέσα στο τελευταίο δίμηνο⁷.

'Όπως και στην περίπτωση των δικαιωμάτων συνταξιοδότησης, έτσι και στην περίπτωση της επιδότησης της ανεργίας, είναι εντελώς θεωρητικό να μιλάμε για επιδότηση των άνεργων εργαζομένων **στο σπίτι με το κομμάτι**, αν και αυτό προβλέπεται από την υπάρχουσα νομοθεσία. Αυτό συμβαίνει διότι η ασφάλιση στο IKA δεν αφορά παρά μόνο ένα μικρό ποσοστό αυτής της κατηγορίας εργαζομένων, δεδομένης της σθεναρής αντίδρασης των εργοδοτών στην εφαρμογή της ισχύουσας νομοθεσίας. Επίσης, η μορφή αυτή εργασίας είναι άπτη και άρα είναι δύσκολο να υπάρχει έγγραφη καταγγελία της σχέσης εργασίας από την πλευρά των εργοδοτών. Τέλος, είναι αμφίβολο αν οι εργαζόμενοι γνωρίζουν τα δικαιώματά τους.

Μόνο αν υποθέσουμε ότι το δικαίωμα στην επιδότηση της ανεργίας θα ασκηθεί στο μέλλον μαζικά από τους εργαζομένους στο φασόν, τότε θα είχε νόημα η παρατήρηση ότι η υποεκτίμηση των ημερών ασφάλισης μέσω του συγκεκριμένου τρόπου προσδιορισμού τους, δυσκολεύει αυτήν την κατηγορία εργαζομένων να συγκεντρώσει τις προϋποθέσεις επιδότησης της ανεργίας.

4. Συμπεράσματα

Το ελληνικό σύστημα κοινωνικής προστασίας τυπικά καλύπτει και ως προς το θέμα των κατώτατων ορίων μισθών και ημερομισθίων και ως προς την ασφάλιση για σύνταξη, υγεία και ανεργία, τις βασικές ευέλικτες μορφές απασχόλησης: την προσωρινή και τη μερική απασχόληση, την εργασία στο σπίτι με το κομμάτι. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί η αναπαρξία κατώτων ορίων αμοιβής για το κομμάτι στις συλλογικές συμβάσεις εργασίας.

Η απόσταση όμως μεταξύ τυπικής (νομικής/συμβατικής) κάλυψης από την πραγματική κάλυψη είναι μεγάλη λόγω της μεγάλης έκτασης της ανασφάλιστης και απροστάτευτης εργασίας στην Ελλάδα. Οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης είναι προνομιακοί τόποι συγκέντρωσης της ανασφάλιστης και απροστάτευτης εργασίας. Η κρίση σε ορισμένα επαγγέλματα και κλάδους της οικονομίας, η υψηλή ανεργία, η διατήρηση στην παρανομία ενός τεράστιου αριθμού ξένων εργατών και οι σοβαρές ανεπάρκειες/ολιγωρία των θεσμών ελέγχου της αγοράς εργασίας αυξάνουν το χάσμα και επιτείνουν το δομικό δυϊσμό του ελληνικού συστήματος κοινωνικής προστασίας.

Κι'αυτό παρά το γεγονός ότι, οι νομοθετικές αλλάγες των αρχών της δεκαετίας μας επιδίωκαν την αποσαφήνιση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, τουλάχιστον όσον αφορά στη μερική απασχόληση και την εργασία στο σπίτι με το κομμάτι, με διττό στόχο: την καλύτερη προστασία των εργαζομένων και την προώθηση της ευελιξίας της απασχόλησης προς όφελος των επιχειρήσεων.

Το ελληνικό εργατικό και ασφαλιστικό δίκαιο και οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας αντιμετωπίζουν τις ευέλικτες μορφές απασχόλησης με βάση την αρχή της ίσης (αναλογικής) μεταχείρισης. Το πρότυπο είναι βεβαίως η σταθερή απασχόληση με πλήρες ωράριο. Μόνη εξαίρεση είναι η θετική διάκριση υπέρ των εποχιακών απασχολούμενων ως προς τις προϋποθέσεις για την επιδότηση της ανεργίας.

Η αρχή της ίσης μεταχείρισης μπορεί είναι σωστή από πολλές απόψεις, όμως στην πράξη αναπαράγει τις ανισότητες που υπάρχουν στην αγορά εργασίας λόγω τάξης, φύλου, φυλής, εθνικής προέλευσης κλπ.

Ωστόσο, δεν είναι η ίση (αναλογική) μεταχείριση αυτή καθ'εαυτή των εργαζομένων με ευέλικτες μορφές απασχόλησης που αναπαράγει το διαχωρισμό μεταξύ υπερ-προστατευμένων/υπο-προστατευμένων ή απροστάτευτων μισθωτών. Σε περιόδους μαζικής ανεργίας όπως η σημερινή, ο δυϊσμός της κοινωνικής προστασίας προκύπτει από τον εγκλωβισμό ορισμένων κατηγοριών του εργατικού δυναμικού σ'ένα φαύλο κύκλο εναλλαγής ευέλικτων μορφών απασχόλησης με περιόδους ανεργίας και τον περιορισμό των ευκαιριών ανοδικής επαγγελματικής κινητικότητας.

Για τους νέους, τις γυναίκες με μικρά παιδιά και με περιορισμένα εφόδια μόρφωσης και εργασιακής εμπειρίας, τους κατοίκους περιοχών με υψηλή ανεργία, περιορίζονται οι ευκαιρίες για πλήρη και σταθερή απασχόληση μετά από κάποιο χρόνο εμπλοκής σε ευέλικτες μορφές απασχόλησης και σε συντομότερες ή μακρύτερες περιόδους ανεργίας.

Το τελικό συμπέρασμα της παραπάνω ανάλυσης είναι ότι τα αποτελεσματικότερα μέσα καταπολέμησης του δυϊσμού στο ελληνικό σύστημα κοινωνικής προστασίας, όσον αφορά στις επιπτώσεις από την εξάπλωση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης, είναι το κλείσιμο της ψαλίδας μεταξύ τυπικής και πραγματικής κοινωνικής προστασίας και η αποφυγή του εγκλωβισμού των ευάλωτων κατηγοριών του εργατικού για μεγάλα διαστήματα στο φαύλο κύκλο ανεργίας και ευέλικτων μορφών απασχόλησης. Για τις γυναίκες ο φαύλος κύκλος περιλαμβάνει, πολύ πιο συχνά απ' ό,τι για τους άνδρες, και περιόδους απόσυρσης από την αγορά εργασίας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Είναι αξιοσημείωτο ότι το Ν.Δ. 3762 του 1957 όριζε ότι στην ασφάλιση του ΙΚΑ υπάγονται οι ραπτεργάτες που απασχολούνται αυτοπροσώπως και κατά κύρια απασχόληση έστω και αν χρησιμοποιούν βιοθητικά πρόσωπα, συνήθως όχι περισσότερα των τριών. Μόνο με τον Ν. 1539/85 η υπαγωγή στην ασφάλιση περιορίστηκε στους ραπτεργάτες που απασχολούνται μόνοι τους, για να επεκταθεί με τον Ν. 1654/86 στο σύνολο των εργαζόμενων στο σπίτι με το κομμάτι ατομικά, χωρίς βιοηθούς.
- 2 Ο μέσος ημερήσιος μισθός υπολογίζεται ως το πηλίκο των μηνιαίων αποδοχών δια του αριθμού 25 ή των εβδομαδιαίων αποδοχών δια του αριθμού 6.
- 3 Για τους μισθωτούς που αμείβονται με μηνιαίο μισθό, μια πλήρης εβδομάδα εργασίας αντιστοιχεί σε 6 ημέρες ασφάλισης. Λόγω της ισχύος του πενθημέρου προοτίθεται μια επιπλέον ημέρα ασφάλισης σ'αυτούς που έχουν δουλέψει τουλάχιστον τρεις ημέρες κατά την εβδομάδα αναφοράς.
- 4 Ο αριθμός των ημερών ασφάλισης υπολογίζεται ως το πηλίκο της διαιρέσης της αμοιβής επί της οποίας καταβάλλονται οι εισφορές (η συνολική μηνιαία αμοιβή, που εμφανίζεται στα τιμολόγια ή τα δελτία παροχής υπηρεσιών, μειωμένη κατά 30%), δια του τεκμαρτού ημερομισθίου της 9ης ασφαλιστικής κλάσης του ΙΚΑ. Αν οι προκύπτουσες μέρες ασφάλισης υπερβαίνουν τις 300 κατά το ημερολογιακό έτος, τότε το σύνολο της ετήσιας εργαστικής αμοιβής διαιρείται δια του 300, ώστε να προκύπτει μέσο ημερομίσθιο ανώτερο της 9ης ασφαλιστικής κλάσης.
- 5 Επιπλέον, οι άνεργοι που λαμβάνουν για πρώτη φορά έπιδομα ανεργίας οφείλουν να έχουν δουλέψει τουλάχιστον 80 ημέρες ετήσια τα δύο τελευταία χρόνια που προηγούνται της ανεργίας, εξαιρουμένων των ημερών εργασίας τους δύο τελευταίους μήνες πριν την απώλεια της εργασίας.
- 6 Το ποσό αυτό δεν μπορεί να είναι κατώτερο από τα δύο τρίτα του ημερομισθίου του ανειδίκευτου εργάτη, ούτε ανώτερο του ποσού που καθορίζεται κάθε φορά με απόφαση του Υπουργού Εργασίας.
- 7 Στους μισθωτούς των τουριστικών επαγγελμάτων υπολογίζονται οι ημέρες εργασίας και των δύο τελευταίων μηνών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- **Βαϊού Ντ., Καραμεσίνη** (1997), "Διακρίσεις και ανισότητες στην αγορά εργασίας: ανεργία, άτυπη εργασία και επαγγελματική ένταξη των νέων", στο Κοινωνική περιθωριοποίηση και κοινωνικός αποκλεισμός, εκδ. Ιδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα.
- **Βαϊού Ντ., Λαμπριανίδης Λ., Χατζημαχάλης Κ., Χρονάκη Ζ.** (1991), Διάχυτη εκβιομηχάνιση στο πολεοδομικό συγκρότημα και την ευρύτερη περιοχή Θεσσαλονίκης, Οργανισμός Ρυθμιστικού, Θεσσαλονίκη.

- **CEC** (1997), "Modernising and Improving Social Protection in the European Union", COM(97) 102 final, Brussels, 12.03.1997.
- **ΓΣΕΕ** (1990), *O σύγχρονος έλληνας εργαζόμενος*, έρευνα της ΔΗΜΕΔ.
- **ΕΕΚ** (1993), *Πρασινό Βιβλίο για την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική. Επιλογές για την Ενωση*, COM(93), Βρυξέλλες, 17.11.1993.
- **Esping-Andersen G.** (1997), "The Double Problem of Co-ordination in Contemporary Welfare States", paper prepared for the Conference on Social Policy and Economic Performance, Amsterdam, 23-25 January 1997.
- **Ferrera M.** (1996), "The 'Southern Model' of Welfare in Social Europe", Journal of European Social Policy, 6 (1) 17-37.
- **Καραμεσίνη Μ.** (1995), "Πολιτικές απασχόλησης και άτυπες μορφές εργασίας στην Ελλάδα", εισήγηση στο ευρωπαϊκό σεμινάριο Μορφές άτυπης απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Αθήνα 3-6 Μαΐου 1995.
- **Katrougalos G.** (1996), "The South European Welfare Model: The Greek Welfare State in Search for an Identity", Journal of European Social Policy, 6 (1), pp. 39-60.
- **Κουκιάδης Γ.** (1997), *Στοιχεία εργατικού δικαίου. Ατομικές εργασιακές σχέσεις, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη*.
- **Λαναράς Κ.** (1997), *Εργατικό δίκαιο και δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης. Εφαρμογή, νομολογία, εφαρμογή*, Αθήνα.
- **Μαλούτας Θ., Οικονόμου Δ.** (1988), "Κράτος πρόνοιας: το πρότυπο και η ελληνική εκδοχή του", στο Θ.Μαλούτας, Δ. Οικονόμου (επιμ.), Προβλήματα ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα, Εξάντας, Αθήνα.
- **Petmezidou M.** (1991), "Statism, Social Policy and the Middle Classes in Greece", Journal of European Social Policy, 1 (1), pp. 31-48.
- **Petmezidou M. and Tsoulouvis L.** (1994), "Labour Market Restructuring and Pressures for Modernising Social Policy", paper presented at the conference "Greece: Prospects for Modernisation", 17-19 November, London School of Economics.
- **Πετρινιώτη Ξ.** (1993), "Κράτος, εργασιακές σχέσεις και κοινωνική πολιτική: σε αναζήτηση μιας νέας υπορροπίας", στο Π. Γετίμης, Δ. Γράμμαρης (επιμ.), Κοινωνικό κράτος και κοινωνική πολιτική: η σύγχρονη προβληματική, Θεμέλιο, Αθήνα.
- **Rhodes M.** (1996), "Globalisation, employment and European welfare states", paper presented to the conference "Technology, Employment and Labour Markets", Athens University of Economics and Business, Athens, May 16-18, 1996.
- **Stratigaki M., Vaiou D.** (1994), "Women's work and informal activities in Southern Europe", Environment and Planning A., vol. 26, pp. 1221-1234.
- **Χατζηδημητρίου Φ., Γ. Ψηλός** (1993), *Η εθνική νομοθεσία κοινωνικής ασφάλισης*, ΔΕΝ, Αθήνα.
- **Ψηλός Γ.** (1992), "Εργασία κατ'οίκον με σύστημα φασόν και ασφάλιση στο IKA ή TEBE", Δ.Ε.Ν., Τόμος 48/1992, Τεύχος 1167.